

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВОГО СПІЛКУВАННЯ В МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У даній статті подано окремі аспекти розгляду процесу формування культури професійно-правового спілкування як педагогічної проблеми. Приділена увага аналізу дефінітивного апарату, структури професійно-правового спілкування, класифікації його видів.

Ключові слова: культура, професійно-правове спілкування, юрист, комунікація, перцепція, інтеракція.

Актуальність дослідження. Беручи курс на Європейський Союз, ми розуміємо, що реалізація прав і свобод людини та громадянина, їх безпосередній захист можливі лише за умов стабільного розвитку суспільства, дотримання закону та неприпустимості порушення правопорядку. Високий рівень якості фахової освіти правників – нагальна вимога сьогодення, адже від професіоналізму юридичних кадрів безпосередньо залежить успішне вирішення актуальних проблем інтеграції та державотворчого процесу. У подібному контексті однією з основних проблем постає формування суб'єктів правових реформ. Такими суб'єктами мають стати, зокрема, нові покоління фахівців із вищою юридичною освітою, оскільки саме ці соціально-професійні групи, як правило, мають володіти таким ресурсом, як спеціально-юридичний професіоналізм, який може бути реалізований лише за умови сформованості в них культури професійно-правового спілкування.

Її основою є комунікативні уміння та навички [1, с.73], які дозволяють ефективно працювати в таких формах фахової діяльності, як складання законопроектів, прийом громадян, робота в судах, здійснення ділового листування, практична юридична робота, складання процесуальних юридичних документів. Розвиненість професійно-комунікативних здібностей юриста сприяє знаходженню відповідно до ситуації фахової взаємодії тону та інтонації, слів, засобів ґрунтовної аргументації та компетентного вираження думки. Усе це свідчить про доцільність у процесі здійснення фахової підготовки майбутніх юристів звернення уваги на комунікативну складову змісту їхнього навчання.

Аналіз останніх досліджень. Водночас існує потреба в тому, щоб навчальними програмами вищих навчальних закладів юридичного спрямування була розроблена чітка модель та умови формування культури професійно-правового спілкування, що сприятиме розбудові морально-правового громадянського суспільства в Україні.

Багато відомих вітчизняних та зарубіжних науковців вивчали проблеми професійної підготовки майбутніх юристів (А. І. Алексєєв, В. А. Балюк, А. Є. Жалинський, Р. Т. Жеругов, В. І. Іванов, І. В. Колчанова, Е. В. Протас, Б. І. Пугинський, В. Н. Топорин, А. В. Тиркін, І. В. Упоров та ін.), питання формування культури мови та мовлення (Л. В. Барановська, А. Н. Васильєва, Л. А. Введенська, Б. М. Головін, В. Е. Гольдін, К. С. Горбачевич, Л. П. Коваль, В. Г. Костомаров, Н. М. Костриця, Л. І. Мацько, Л. Г. Павлова, М. І. Пентилюк, О. Б. Сиротиніна, Н. М. Шанський, Л. В. Щерба та ін.). Проблеми професійної культури юриста були відображені у працях таких науковців, як: Є. Аграновська, Н. Бура, А. Венгерів, О. Грищук, Ю. Грошевий, А. Жалінський, І. Ільїн, В. Камінська, М. Козюбра, А. Козловський, В. Костицький, В. Котюк, О. Костенко, В. Лазарєв, С. Максимов, Є. Назаренко, М. Орзіх, П. Рабінович, А. Ратінов, С. Савчук, В. Сальніков, А. Семітко, М. Соколов, О. Скакун, В. Тацій, В. Темченко, І. Фарбер та ін.

Лише окремі дослідники аспектно вивчали комунікативну складову професійного навчання майбутніх юристів та їхньої фахової діяльності (формування професійно-мовленнєвої компетентності – Л. В. Барановська, І. А. Саражинська [2]; формування комунікативної компетентності – М. Б. Ценко [3]; розробка комунікативних завдань – О. Бандурка [4], П. Біленчук [5]; формування комунікативних умінь – Н. В. Кожем'яко [6]).

Однак поза сферою вивчення залишилося дослідження проблеми формування культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

Метою даної статті є визначення теоретичних засад дослідження педагогічної проблеми формування культури професійно-правового спілкування у майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

Викладення основного матеріалу. Щоб вирішувати дану педагогічну проблему, перш за все необхідно розглянути дефініції ключових понять «професійно-правова культура юристів», «професійне спілкування юристів» та ін.; з'ясувати структуру цих феноменів.

Правова культура являє собою сукупність знань і навичок, умінь застосовувати їх на практиці, забезпечити законність у суспільстві. Висока правова культура передбачає переконаність особистості у важливості права та обраних засобів його реалізації, відповідальності за те, що роблять суб'єкти юридичної організації держави. Правова культура властива представникам юридичного фаху, а тому є підстави розуміти її як професійно-правову культуру юристів [7, с. 8].

До структури професійно-правової культури юристів належать такі складові [8, с. 323]:

1) юридична освіта і правова освіченість – знання права, законів, підзаконних актів, рішень Конституційного Суду країни і Європейського Суду з прав людини, а також можливостей юридичної науки; при цьому правова підготовленість відрізняється від підготовленості інших законослухняних громадян обсягом, глибиною і формалізованим характером правових знань;

2) сформований правовий світогляд – переконаність у відповідності законів і підзаконних актів праву, міжнародним стандартам у галузі прав людини; згода (солідарність) з правовими приписами законів, розуміння корисності і необхідності їх застосування, тобто сформованість глибокого правового мислення; володіння мистецтвом тлумачення правових актів – умінь критично творчо осмислювати правові норми, принципи та інші правові засоби з огляду на їх гуманістичний, демократичний і моральний зміст;

3) досконале володіння правовим інструментарієм – майстерність у застосуванні норм права, вміщених у нормативно-правових актах та інших джерелах (формах) права, включаючи рішення Європейського Суду з прав людини; звичка додержуватися закону, вдаватися до використання всіх досягнень юридичної науки і практики при прийнятті й оформленні правових рішень; навички проведення правової експертизи; володіння правилами складання документації та культура професійно-правового спілкування.

Спілкування є складовою професійної діяльності юриста незалежно від його спеціалізації. Це процес встановлення і розвитку міжособистісних контактів, обумовлений спільним життям, діяльністю людей, їх відносинами, які складаються з найрізноманітніших приводів.

Важливою особливістю спілкування юристів є те, що воно нерідко протікає в особливому процесуальному режимі з дотриманням певних, чітко окреслених форм взаємодії: прийом заяв у громадян, допит у ході попереднього слідства; допит в суді при розгляді кримінальних справ, допит і отримання відповідних пояснень в осіб, що беруть участь в цивільному судочинстві; судові дебати сторін, обмін репліками, проголошення останнього слова підсудним.

Таким чином використання зазначених комунікативних форм у кримінальному і цивільному процесі визначається правовими (процесуальними) нормами, розпорядчими вимогами. Обов'язковим є дотримання встановлених законодавством формул спілкування, процесуальний порядок мовної взаємодії сторін.

Процедура процесуально регламентованого спілкування, його формалізований характер - обов'язкові умови, за яких таке професійне спілкування може здійснюватися, вони ніким не можуть бути порушені. Ці процедури детально описані в законі, починаючи з підстав, без яких не може відбутися сам акт спілкування, і закінчуючи процесуальними формальностями, завершальним діалогом сторін з його особливим порядком протоколювання, яке відображає не тільки зміст, а й увесь хід спілкування, дотримання супутніх йому різних формальностей процесуального характеру, ігнорування яких може слугувати підставою для визнання недійсними результатів, отриманих в ході спілкування, і спричинити правові санкції до тих, хто порушив передбачений порядок професійно-правового спілкування, довільно спростив його і т. ін.

Юристи мають особливі об'єкти професійної діяльності. З одного боку, це знакова система – вони діють на основі закону; з іншого боку, це людина, а тому фахівцям необхідні ще й певні комунікативні здібності для встановлення стосунків із нею, розвитку умінь переконувати, враховуючи її індивідуально-психологічні особливості.

Особливості професійно-комунікативної діяльності юристів полягають у тому, що вони постійно беруть участь у різних видах ділового (фахового) спілкування. Їм постійно доводиться вступати в контакти з різними посадовими особами, з керівниками місцевих органів влади, з представниками підприємств, установ. Тому, говорячи про професійне спілкування юриста, необхідно враховувати не тільки його процесуальні (допит, очна ставка і т. ін.), але і непроцесуальні форми, в основі яких лежать

прийняті в суспільстві, в тому чи іншому соціальному середовищі правила мовної поведінки, стійкі етикетні формули звернення, що відображають зовнішні прояви ставлення будь-якої людини до оточуючих, до різних соціальних цінностей. У контексті подібних випадків спілкування слід говорити про непроцесуальне професійно-правове спілкування юриста [9, с. 338].

Види професійно-правового спілкування юриста можна поділити за кількома критеріями:

1) *за суб'єктами*: професійне спілкування юриста як слідчого, адвоката, судді, юрисконсульта, нотаріуса та ін.;

2) *за цілями*: публічне спілкування, консультації, допити і т. ін.

Доречним є також виокремлення *процесуальних* форм спілкування юристів (допит, очна ставка) і *непроцесуальних* (контакти з різними посадовими особами, з керівниками місцевих органів влади, з представниками підприємств, установ).

Для розуміння психології професійно-правового спілкування важливим є трактування його структури фахівцями із соціальної психології. Вони виокремлюють у ній такі компоненти (або сторони):

- комунікативна сторона, що виявляється в обміні інформацією між людьми;
- перцептивна сторона, тобто процес взаємного сприйняття, пізнання суб'єктів спілкування і на цій основі встановлення між ними взаєморозуміння;
- інтерактивна сторона, яка полягає в організації взаємодії, спільних дій (діяльності) партнерів спілкування.

Досліджуючи проблеми професійно-правового спілкування, необхідно розглянути й загальні соціально-психологічні закономірності професійного спілкування. У процесі професійної діяльності юристам незалежно від їх спеціалізації постійно доводиться спілкуватися з різними людьми, досягати з ними порозуміння, підтримувати на належному рівні психологічний контакт, надаючи в необхідних випадках спрямовуючий вплив на розвиток комунікативних процесів. Тому знання, облік цих закономірностей, вільне володіння навичками спілкування складають таку інтегративну професійно важливу якість особистості юриста, як комунікативна компетентність.

Говорячи про ці закономірності, необхідно виходити з того, що в процесі спілкування юрист завжди виступає в певному соціально-правовому контексті, який виражається системою його відносин із суспільством, державно-правовими інститутами, посадовими особами, окремими громадянами. Такі відносини обумовлені об'єктивно заданою йому соціальною роллю (слідчого, прокурора, судді). Соціальна роль – це фіксація певного становища, яке займає конкретна людина в системі суспільних відносин.

У свою чергу, та чи інша соціальна роль формує в оточуючих стосовно її носія, наділеного певними правами і обов'язками, систему рольових очікувань, які реалізуються в конкретних комунікативних ситуаціях. Порушення правил рольової поведінки юристом, виконання ним невластивих даній комунікативної ситуації функцій найчастіше вступає у суперечність з рольовими очікуваннями оточуючих, безпосереднього партнера по спілкуванню, що неминуче негативним чином відображається на всьому майбутньому розвитку міжособистісних відносин, породжує взаємне нерозуміння, погано приховуваний антагонізм, а часом призводить і до відкритого конфлікту [10, с. 64].

Крім того, на рольові відносини сторін з притаманним кожному партнеру індивідуальним стилем виконання впливає соціальний статус носіїв цих соціальних ролей. Соціальний статус - це положення, авторитет людини в суспільстві, в тій чи іншій соціальній групі. Соціальний статус людини визначається її посадовим становищем, професійним досвідом, службовим авторитетом, особистими заслугами, віком і т. ін.

Розглядаючи механізм рольової взаємодії в умовах службових відносин, не можна не помітити тієї соціальної установки домінувати, яка з набуттям професійного досвіду формується в юриста. Установка домінувати може проявитися під час спілкування і з боку різних посадових осіб, компетентних у сфері своєї службової діяльності, мають також досить високий соціальний статус і відповідну (а іноді й дещо завищену) самооцінку. Таким особам далеко не байдужа комунікативна ситуація, в якій юрист звертає увагу на їх упущення в роботі, порушення законодавства тощо.

Складовою професійно-комунікативної активності юриста є його мовна поведінка. Особливості вербальної складової безпосередньо пов'язані з його освітою, вихованням, соціальним статусом. Висловлювання юриста в процесі професійного спілкування нерідко наповнені правовими поняттями, містять мовні конструкції, що відповідають правилам мовного етикету, який впливає на встановлення

і підтримання психологічного контакту, взаєморозуміння сторін. Ним широко використовуються так звані тематичні групи мовного етикету, орієнтовані на створення позитивного психологічного мікроклімату, підтримання взаємної спрямованості сторін, що спілкуються.

Висновок

Ефективність фахової діяльності юристів та її комунікативно-правової складової зумовлюється й рівнем її державної підтримки. У жовтні 2003 р. Всеукраїнський з'їзд представників юридичної освітньої та наукової громадськості прийняв рішення щодо вдосконалення юридичної освіти та науки, декларував створення самоврядного органа – Ради з юридичної освіти та науки. Серед завдань, які покладаються на Раду, оцінка та прогнозування розвитку вітчизняної юридичної освіти й науки у контексті Болонської декларації, удосконалення методологічних, гносеологічних, аксіологічних засад правничої освіти, її прагматизації з урахуванням реальних потреб та інтересів громадян України, держави, юридичних осіб, визначення пріоритетів правничої освіти та науки в сучасний період з урахуванням досвіду правничої освіти в країнах, що приєдналися до Болонського процесу [11, с. 43]. Однак, на жаль, вдосконалення правничої освіти торкнулося лише вузького застосування, а саме дисциплін фахового циклу, а педагогічна проблема формування культури професійно-правового спілкування у майбутніх юристів до цього часу залишається невирішеною.

Список літератури

1. *Алексеев С. С. Яковлев В. Ф.* О модели юриста и обучении в юридических вузах // Правоведение. 1976. № 4. – С. 73
2. *Барановська Л. В., Саражинська І. А.* Формування професійно-мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців законоохоронної сфери // Мовні концептуальні проблеми української лінгвістики: Зб. наук. пр. – К. : Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2008. – Вип. 24. – Ч. 1. – С. 45–50.
3. *Ценко М. Б.* Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2014. – № 4 (23). – 360 с.
4. *Бандурка О. М., Скакун О. Ф.* Юридична деонтологія: Підручник. – Харків : Вид-во НУВС, 2002. – 336 с.
5. *Біленчук П. Д.* Правова деонтологія : підруч. для вищ. навч. закладів / П. Д. Біленчук, С. С. Сливка / за ред. : П. Д. Біленчук ; Акад. праці і соц. відносин, Федер. проф. спілок України, Львів. ін-т внутр. справ та ін. – К. : Атіка, 1999. – 319 с.
6. *Кожем'яко Н. В.* Особливості діяльності фахівця юридичного профілю. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2011. – № 4. – 213 с.
7. *Сливка С. С.* Філософсько-правові проблеми професійної культури юриста: Автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.12 / Сливка Степан Степанович; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2002. – 32 с.
8. *Гусарев С. Д.* Юридична деонтологія. (Основи юридичної діяльності) / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. Навчальний посібник. – К. : Знання, 2008. – 487 с.
9. *Волскобитова Л. А.* Профессиональные навыки юриста: Опыт практического обучения. – М. : Дело, 2001. – 416 с.
10. *Фетюхин М. И.* Этико-педагогические основы оптимизации служебного общения юриста: Учебно-методическое пособие. – Волгоград : Издательство ВолГУ, 1999. – 112 с.
11. *Андрейцев В. І., Андрейцев В. В.* Правнича освіта в Україні: проблеми теорії та практики [Текст] : навч.-практ. посіб. / В. І. Андрейцев, В. В. Андрейцев; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Рад. шк., 2000. – 768 с.

С. Цыганій

Формирование культуры профессионально-правового общения в будущих юристов в процессе профессиональной подготовки как педагогическая

В данной статье представлены отдельные аспекты рассмотрения процесса формирования культуры профессионально-правового общения как педагогической проблемы. Уделено внимание

анализу дефинитивного аппарата, структуры профессионально-правового общения, классификации его видов.

Ключевые слова: культура, профессионально-правовое общение, юрист, коммуникация, перцепция, интеракция.

S. Tsiganiy

Forming culture of professional and legal communication of future lawyers in the course of professional training as a pedagogical problem

The article presents some aspects of treating the process of forming the culture of professional and legal communication as a pedagogical problem. Attention is paid to the analysis of definitive system, the structure of professional and legal communication, the classification of its types.

Key words: culture, professional and legal communication, lawyer, communication, perception, interaction.